بەبۆنەی ١٢٨ ساڵەی ڕۆژی ڕۆژنامەگەریی کوردی.. فەرەیدوون سامان*

ڕۆڵی سۆشیالمیدیا لە گەشەپێدانی زمانی کوردیدا

یەکێک لە کۆڵەگە گرنگ و بنەڕەتییەکانی ڕۆژنامەگەریی کوردی زمانی کوردی بووە، چونکە هەر لە ڕێگەی ئەو زمان شیرینەوە نەتەوەی کورد پەیامی دۆزە ڕەواکەی بە دنیا گەیاند، هەر لەو ڕێبازی پیرۆزەشدا بە سەدان قور بانی بەخشی، تا دەگات بەوەی لە دەستووری عێراقدا لە ساڵی ٢٠٠٦ وەک هاوتای زمانی عەرەبی ددانی پێدانرا، لە پەرلەمانی کوردستاندا لە تشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠١٤ زمانی کوردی بە زمانی فەرمی لە هەرێمی کوردستان بڕیاری لەسەردرا، هاوکات لە ئەنجومەنی نوێنەرانی عیراقیشدا لە شوباتی ٢٠١٤ لە پاڵ زمانی عەرەبی لەسەر ئاستی عیراقدا زمانی کوردی بە فەرمی ناسێنرا، زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا دوای زمانەکانی عەرەبی و فارسی و تورکی پلەی زمانی چوارەمینی وەرگرتووە.

ئەو قۆناغە سیاسییەی کە لە باشووری کوردستاندا هەیە، بێگومان ڕۆڵی یەکجار زۆری لە پەرەپێدانی فەرهەنگ و کەلتووری کوردی و بەتایبەت لە بواری ڕاگەیاندن و سۆشیالمیادا هەیە، وەڕای کۆمەڵێك ناوەندی حکومەتی، کەسایەتی کەلتووری، ڕۆژنامەوانی و ڕاگەیاندن بەردەوام ڕۆژانە لەگەڵ پرسی زمانی کوردیدا دان، لەو کایە جیاوازانەدا کار بە زمانی کوردی دەکەن، بۆ نموونە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن دەتوانن چ ڕۆڵێك بگێڕن لە دروستبوونی ئەو پرۆسە زمانە نەتەوەیی و زمانە یەکگرتووەدا.

زمانی کوردی تایبەتمەندی خۆی هەیە و لە زمانی نەتەوەکانی دیکە ناچێت و سەربەخۆیی خۆی هەیە، بەڵام لەهەر بەشێکی کوردستاندا کەم تا زۆر هەژموونی زمانی فەرمی دەوڵەت کاریگەری بەسەر زمانی کوردیدا هەیە، تەنانەت لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوچە کوردنشینەکانی قافقاسدا تا ڕادەیەکی باش ئاسیملە کراوە، سەرباری ئەو هەموو جینۆسایدی کەلتووری و دژایەتی کردنەش، بەڵام زمانی کوردی هەشتا بە زمانێکی زیندوو و سەربەخۆ ماوەتەوە، بە پێچەوانەی ڕای هەندێک لە ڕۆژهەڵاتناس و ئێراناس و بیانییەکان کە وای بۆ دەچن کە زمانی کوردی زمانێکە کەڤناری و دیرۆکییە، خەڵکی بیانی بە ئاسانی دەتوانن فێری ببن، لە هەمانکاتدا زمانێکە دینامیکییەتێکی

بەهێزی پێشکەوتن و گەشەکردنی تێدایە.

سەرباری ئەوەی کە سۆشیالمیدیا دەسکەوتێکی مەزنی زانستی و تەکنەلۆژییە بۆ مرۆڤایەتی بەتایبەتیش بۆ گەلانی بێ دەوڵەت لەوانەش کورد، کەچی ئەمڕۆ دەبینین زمانی کوردی ڕووبەڕووی دوو هێرشی دەرەکی و ناوەوە بۆتەوە، بە پلەی یەکەمیش دەسەڵاتی کوردی لێی بەرپرسە لە دۆزینەوە رێگاچارەی گونجاو لەو کایە گرنگەدا بۆ ئەو ئاستەنگ و کێشانەی کە هاتوونەتە بەردەم نەبوونی زمانی ستانداردی کوردی. بە نەبوونی پلان و بەرنامەیەکی تۆکمە و گونجاو بۆ خزمەتکردنی زمانەکەمان، دەبینین هێشتا ڕۆژ لەدوای ڕۆژ زمانی کوردی لە ڕەوشێکی ئاڵۆز و لە پاشەکشەدایە، کە دواتر ئاماژە بەو هۆکارانە دەکەین کە بوونەتە هۆی ئاڵۆزی و پشێوی لە بەردەم گەشەکردنی زمانی کوردیدا.

بە دڵنیایی هەر نەتەوەیەك زمانەکەی لە زمانی ئاخافتنەوە گەڕابێت بۆ زمانی نووسین، ئەلفابیتای تایبەت بەخۆی هەڵبژاردووە، لەگەڵ سیستمی دەنگی و تایبەتمەندیی زمانی خۆیان گونجاندوویانە، لەو رۆژەوە کە کورد زمانەکەی بۆتە زمانی نووسین، هەر لە سەردەمی باباتاهیری عوریانەوە، نزیکەی دە سەدەیەك پێش ئێستا ئەو ئەلفابیتایەی هەڵبژاردووە، لەبەرئەوەی ئەو کاتە کەلتووری زمانەکانی عەرەبی و فارسی لە کوردستاندا زاڵ بووە، خوێندنو خوێندەواری، زانست بەو دوو زمانە بوو، ئەدەبییات بەو دوو زمانە بووە، کەواتە ئەم ئەلفابیتایە لە پرۆسەی دروستبوونی زمانی ئەدەبییدا دەرکەوتووە و سەرجەم هزر و بیرکردنەوە و تێڕوانین و سیستمی بیرکردنەوەی کوردی لە ماوەی ئەو دە سەدەیەدان، ئەم ئەلفابیتایە نووسراوە، ئەلفابیتای کوردی بە جۆرێکی جوان و سەرنجڕاکێش، کە دینامیکیی زمانی کوردی دەردەخات، هەموارکراوە و گەشەی پێدراوە.

ئێستا لەکەناڵەکانی ڕاگەیاندن، لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان چەندان ئەلفابیتای کوردی بەرچاو دەکەون، ئیتر هەوڵدان بۆ کارکردن لەسەر ئەلفابەتایەکی تر، جگە لە زیان گەیاندن بە زمانی کوردی شتێکی تر ناگەیەنێت، بۆیە گەرەکە کەناڵە میدیاییەکانی کوردستان ڕێگاچارەیەکی گونجاو بۆ ئەو کێشەیە بدۆزنەوە کە لە هەنگاوی بەراییدا بە داهاتوو هەوڵەکە بە زمانی ستانداردی کوردی .

ئاشکرایە پەیوەندییەکی ئۆرگانیک لە نێوان گەشەکردنی زمان و کایەکانی سۆشیالمیدیا هەیە، چونکی ڕەوشی زمان پەیوەستە بە ئاسایشی نەتەوەیی هەر گەلێک، هەروەها ئەو گۆڕانکارییانەی لە دیموگرافیای ئەو ناوچانە ڕوودەدەن، کە دەکەونە بەر هەژموونی سیاسەتی پاکتاوی نەژادی و ئاسمیلاسیۆنی زمان. هەر بۆیەش

کەناڵەکانی سۆشیالمیدیا لەو پرسەدا دەتوانن ڕۆڵێکی کارا و ستراتیژیانە بگێڕن لە ناساندنی دۆزی نەتەوەکەمان، بەتایبەتیش لە ڕێگەی زمانێکی ستانداردا و گەیاندنی ئەو پەیامە بە هەموو تاکێکی هاووڵاتیانی کوردستان لە هەر کوێیەکی ئەو سەر زەمینەدا.
سۆشیالمیدیا دوو ڕووی هەیە، یەکیان بەڕاستی دەتوانێت لە خزمەت زمانی یەکگرتووی کوردیدا بێت، ئەویش لە ڕێگای گەیاندنی پەیامی ئەو کەناڵانە بە ئامانجی لە یەکتر نزیککردنەوەی زار و بنزارە کوردییەکان و ئەو بەرنامە پەروەردەیی و هونەری و وێژەیانەی کە بە سانایی دەگەنە ناو هەموو ماڵێک، ئەویش بە ئاشناکردنی کولتووری ناوچە جیاوازەکانی کوردستان، ئەمەشیان تا ڕادەیەک لە سێ دەیەی ڕابردوودا بە ئاشکرا هەستی پێدەکرێ کە هاووڵاتییەکی دەڤەری ئیلام یان شارەزوور بە سانایی لە زۆر وشە و زاراوەی کوردی باکوور یان ڕۆژاوای کوردستان دەگات و تا ڕادەیەکی زۆریش زانیاری گشتی لە سەر دابونەریت و کەلەپووری بەشەکانی تری کوردستان پەیدا کردووە.
بەڵام ئەمڕۆ لەسۆشیالمیدیادا کێشەیەک لەبەردەم زمانی کوردیدا هەیە، ئەویش نەبوونی زمانێکی ستانداردە بۆ سەرجەم زار و بنزاری ئیتنیکە کوردییەکان کە جوگرافیایەکی بەرفراوانی زمانی کوردییان داگیرکردووە، وەڵێ أی ئەوەی کە زۆرلە نووسەران و ڕۆشنبیرانی پێکهالتەکان بە زمانە بیانییەکانی وەک عەرەبی و فارسی و تورکی دەنووسن، هێشتاش زمانێکی یەکگرتووی کوردی نەبێتە پێوەر و هۆکاری بەیەکگرێدانی هزرو ئاوەز و یەکێتی نەتەوەییمان. چونکە سۆشیالمیدیا دەبانەکی دوو تیغەیە، لەکاتێکدا هۆکارێکیشە بۆ درووستکردنی زمانی پێوەری هەر نەتەوەیەک، بە دیوەکەی تریشدا هۆکارێکە بۆ لێکترازانی زمانەکە بۆ چەند زارو بنزار و دەڤەکی جیاواز، لێرەدا نامەوێ باسی هۆکارە مێژوویی و سیاسییەکانی ئەو لێکترازانەی زار و بنزارە کوردییەکان بکەم، چونکە پێشتر قسەم لەسەر کردووە، بەڵام بۆچی دوای ٣٥ ساڵ لە دامەزراندنی هەرێمی کوردستان، بە فەرمی ناساندنی ئەو زمانە لە دەستووری عیراقدا، هێشتا میدیای حکوومی و ئەهلییەکان خاوەنی زمانێکی ستاندارد نین، هەر کەناڵێ بە زارە لۆکاڵییەکەی خۆی دەدوێت و دەنووسێت و لۆکاڵیانە هزر و ئاوەزی دەخاتە بەرچاوی بینەران و بیسەران، کە ئەمجۆرە هزرینەش لە جوغز و چوارچێوەی ناوچەگەڕێتی تێناپەڕێت، لەکاتێکدا زمانی کوردی ڕەوتی سروشتیی گەشەسەندنی مێژوویی خۆی بڕیوە.
هەبوونی دوو ستاندارد لە میدیای کوردیدا بەکار دەهێنرێن، هیچ لە بابەتەکە ناگۆڕێت. ئەوانەی بە کوردی باکوور(کرمانجی ژووروو) دەدوێن ئەو ستانداردە بەکار دەهێنن. ئەوانەشی بە کوردیی

ناوەند(کرمانجی ژێری)دەدوێن ستانداردی کوردیی ناوەند(سۆرانی)بەکار دەهێنن، تا ئێستاش هەوڵێکی جیددی نەدراوە ئەو دوو زارە هەر نەبێت لە ڕووی ڕێنووسەوە، هەمیش لە ڕووی گراماتیکەوە، ئاوێتە بە یەکتر بکرێن، یان بەلای کەم لە یەکتر نزیک بکرێنەوە.

زمانی کوردی بە بەراورد لەگەڵ ڕەوتی مێژوویـیدا کە بەردەوام بەربەستی خراوەتە پێشی، ماوەی سەدەیەک پترە بە زۆر شێوازی ڕەگەزپەرستانە دژایەتی دەکرێت و سیستەماتیکانە هەوڵی لەناوبردنی دەدرێت، بەشێک لەو هەوڵانەش لای خودی هەندێ بەناو زمانناس و نووسەرانی ئەو ئاخێوەرانەیە، بەتایبەت لە هەندەران ئەگەر سەیری وێبسایتەکان کوردییەکان بکەین دەبینین، زمانی کوردی بە چەند زارێک دابەش بووە وەک (کورمانجی، سۆرانی، هەورامی، لەکی..)، کە بەداخەوە ڕێنووسەکانیش لە یەکتر جیاوازن، ئەم دیاردەیە لە نێو هیچ گەلێکی سەر ڕووی زەویندا بەدی ناکرێت، خزمەتێکی بە بەرامبەریشە بە ئەجیندانی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان.

لەگەڵ ئەوەشدا زمانەکەمان بە هەوڵی بێوچانی دڵسۆزانی نەتەوە باش چۆتە پێشەوە، لە باشووری کوردستاندا خاوەنی ئارشیفێکی گەورەی زمانەوانین، خاوەنی ڕێنووسێکی پێشکەوتووین، ئەگەر هەمووان ئەو ڕێنووسە بەکار بهێنن، زمانەکەمان زووتر دەبێتە خاوەنی ڕێنووسێکی یەکگرتوو.

بەگشتی کەناڵە میدیاییەکاندا بەتایبەتیش لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا زمانێکی نووسین بەکاردەهێنرێت. ئەگەر چارەسەرێکی گونجاوی بۆ نەدۆزرێتەوە لە داهاتوودا بە تێپەڕینی کات دەبێتە دوو زمان، کەوابێت لە جیهانی میدیای کوردیدا ڕەنگە تاکەکەس لەو دەزگایانەدا بە حوکمی نەشارەزاییان و نەبوونی فلتەرێکی زمانەوانی لێرە و لەوە هەڵەی زمانی میدیایی بکەن، ئەوەش ڕاستەوخۆ باندەری بەسەر شێواندن و لەکترازانی زمانی کوردییەوە هەیە، ئەو کەسانە بە خۆیان زمان نەزانن و لە ژێر هەژموونی زارە لۆکاڵییەکەی خۆیان یان زمانی نەتەوەی سەردەستی دەوڵەتەکەی خۆیانن.

ئەمڕۆ ئەو زمانە باوەی کە لە جیهانی سۆشیالمیدیادا بەکار دەهێنرێت ڕەنگدانەوەی هزری کوردە لە دەرەوەی دنیای دیجیتاڵیدا، دنیای ئینتەرنێت و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان بە هەموو لک و پۆپەکانی، دنیایەکی ئازادە کە کەس ناتوانێت ڕێ لە کەس بگرێت و شتی خۆی بەسەر کەسی تردا بسەپێنێت، ئەوەی لەوە دەبینرێت ئەوەیە کە زمانێکی تاکستاندارد بەکار ناهێنرێت، بەڵکوو جووتستاندارد گۆشە دەستێنێت. نابێت ئەوەشمان لەبیرمان بچێت کە زارەکانی تریش لەوە باشتر دەستیان کراوەیە بە گۆشەسەندن، واتە خەڵک لایەنگری ئەوە نین

کە تاکستانداردێک هەبێت و ئەوانی تر پەراوێز بخرێن. بۆیە باشترە ڕێز لە خواستی یەکتر بگرین و بەو ڕێزلێنانە زیاتر لە دەوری یەکتر کۆ بینەوە.

نەبوونی سایتێکی تایبەت بە پرسەکانی زمان لەو دەزگا کولتوورییە فەرمییانەی سەر بە حکومەتن، کە بەرهەمی هزری دەبێت بە شێوەی نووسین و دەقی ئاسایی لەو سایتە دابنرێت تا مرۆڤ بتوانێت لە وێبگەڕەکاندا پشکنیان بۆ بکات، نەک بە شێوەی پێدیئێف. بە هەمان شێوە پێویستە ڕێزمانێکی بەپێز و دەوڵەمەند، دیسانەوە بە شێوەی تێکست لەسەر ئینتەرنێت دانابێت، کە جێی متمانەی هەمووان بێت و هەر کاتێکیش بیانەوێت دەستکاریی بکەن و نووژەنی بکەنەوە، هەروەها دەبوا تا ئێستا وشەنامەیەکی دەوڵەمەندی دیجیتالییان لەسەر ئینتەرنێت هەبوایە.

بە چوونە نێو قووڵایی ئەو هەلومەرجەی ئەمڕۆ بەسەر زمانی کوردیدا زاڵە، وا باشە ڕوانینێکی تایبەتمان بەسەر نووسەرانی کوردەوە هەبێت. ئەو چاوەڕوانییەی کۆمەڵگە لە نووسەرانی خۆی هەیەتی، لە هەلومەرجی ئاوادا زۆر لە قەبارەیان زیاترە. نووسەری کورد لە دەرەوەی جیهانی سۆشیالمیدیادا چی بۆ کراوە، هەتا بەشێک لە تواناکانی لەو نێو جیهانی سایبەریدا تەرخانی خزمەت بە زمانی ستاندارد بکات!؟ وا باشە چاوەڕوانی مۆجیزەیەک نەبین لەم توێژەدا، بەتایبەت کە بەشێکیان “قسەکەری بەکردەوەن”.چونکە لە غیابی ڕۆڵی دەزگا کولتوورییەکانی حکومەتدا و هەروەها هەبوونی بەشەکانی ڕاگەیاندن لە پەیمانگە و کۆلیژەکانی زانکۆکانی هەرێمی کوردستان، کە خاوەنی هەڵگری چەندان بڕوانامەی باڵای ئەکادیمین، بەڵام زۆرینەیان(ناڵێم هەموویان) ئەو مامۆستایانە لە ڕووی زمانەوە ک[illegible]وارن، کە دەبوو لەو ماوەیەی ڕابردوودا بە چارەسەری پرسی زمان لە کایەکانی ڕاگەیاندندا بەهەماهەنگی لەگەڵ بەشە کوردییەکان پرۆژەی مەزنییان لەسەر ئاستی کۆنفرانسی زانستی نێودەوڵەتی بەرهەم هێنابووا. هەڵبەت بێ هەبوونی پلان و بەرنامەیەکی تۆکمە بۆ ئەم ئامانجە هەرچی دەکرێت مخابن بە فیڕۆدانی پارەیەکی زۆر و بێنرخ کردنی کات بووە، ئەزموونی گەلان پێمان دەڵێن زمانێکی ستاندارد بۆ گەلانی بێ قەوارەی سیاسی لە جیهانی سۆسیالمیدیادا مەحاڵ نییە.

دیاردەی نووسین بە شێوەزار و دەقێک لە کەناڵەکانی ڕاگەیاندن

زارە کوردییەکان – کە لەکەکانی زمانی کوردین، پەنابردنە بەر ئەو شێوەزارە نووسینە، ئەو دەربڕینەیە کە خەڵکی گشتی (ڕەشەک) لە بازاڕدا، لە جۆرەکانی تری پەیوەندی زارەکیدا پەیوەندی و گفتوگۆی پێدەکەن، لە کاتێکدا زمانی پێوەر، زمانی زانست و خوێندن و نامەنووسی فەرمییە، زمانی ئەفراندنی دەقێکی ئەدەبی یان هزری و

فەلسەفییە، مخابن هەندێ نووسەر تێینەگەیشتوون و دژ بە زمانی پێوەری کوردی بانگەشە بۆ شێوەزارە لۆکاڵییەکەی خۆیانی بۆ دەکەن.
ڕەنگە ئەم دیاردەیە بە ڕۆژنامەنووسێک یان میدیکارێک تا ڕادەیەک ئاسایی بێت، بەڵام ئەو دیاردە نامۆیەی کە لە دەزگەکانی ڕاگەیاندن لە هەوڵی ئەوەدان بە شێوەزار، بنزار یان دەڤێکی گوندەکەی خۆیان بئاخڤن و بنووسن، نیشانەی پرسیارە، داخە ئەو دەزگە میدیاییە تا چەند لە ڕێگای بەرنامەکانیان خزمەت بە زمانی پێوەر-ستاندارد دەکەن، هەڵبژاردنی ئەم ڕێبازی کارکردنە هەر چەند دەوڵەمەند بێت بە فەرهەنگێکی وشە و زاراوەی ناوچەیی و خۆماڵی، بەڵام دواجار هۆکارێکە بۆ لێکترازان و دوورخستنەوەی زار و بنزارەکان لە زمانی پێوەر و ستانداردی کوردی، چونکە شێوەزاری لۆکاڵی فۆرمێکی زمانەوانییە و تایبەتە بە ناوچەیەکی جوگرافیای دیارکراو، کە دانیشتوانەکەی میراتێکی کولتووری و کۆمەڵایەتی و مێژوویی هاوبەشیان هەیە، ئەمەش وا دەکات پەرەسەندنی زمانی دایک لە بەکارهێنانی ناوخۆییدا لە نێو ئەندامانی ئەم گرووپەدا بەرتەنگ و تا ڕادەیەک جیاواز بێت.

*سەرنووسەری گۆڤاری زمانناسی (زمان و زار)

خیانەتکاری لە تراژیدیاکانی شکسپیردا.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

هیچ نووسەرێك لە دنیادا بەقەد شکسپیر نەچۆتە قووڵایی پرسی خیانەتکاری و ڕەگوڕیشە مێژووییەکانی هەڵنەتەکاندووە.
ئەو زۆرینەی مەرگەساتە مرۆییەکانی کردۆتە تراژیدیایەك کە تا مرۆڤایەتی لەسەر گۆی زەوی مابێت، نەوە نەوە دوای ئەوە، ئەو تراژیدیانەی شکسپیر دەگوازنەوەو پەندو عیبرەتی لێ وەردەگرن، باشتر بەیان یەکلا دەبێتەوە کە خیانەت مێژوویەکی چەند دوورو درێژو کاریگەرییەکی چەند بە ئێشی لە سەر مرۆڤایەتی هەبووە.
کەچی هەر مرۆڤیشە خۆی سانعی ئەو خەسڵەتە قێزەونە، کە وەك

ئاوێنەیەك ڕووی دووەمی مرۆڤت وەك دڕندەیەكی ترسناك نیشان دەدات و بۆت دەردەكەوێ پاشقۆڵێكی چەند ناشیرینی هەیەو چ باگ ڕاوندێك لە ڕیسوا بووندا .

سەرچاوەی هەموو ئەو تراژیدیە خوێناویانەشی وەك كولتوور لەسەردەمی قابیل و هابیل دەستی پێكردووە، كاتێ قابیلی كوڕی گەورەی ئادەم، هابیلی برای خۆی دەكوژێت .

وەك دەگێڕنەوە هەردوو برا ویستیان قوربانیەك پێشكەش بەخوا بكەن، هابیل كە شوان بوو، باشترین مەڕی هەڵبژارد، بەڵام قابیل كە جوتیار بوو، بڕە بەرهه□مێكی لە دانەوێڵە پێشكەش كرد، كەچی لە ئەنجامدا قوربانیەكەی هابیل قەبوڵ كراو ئەوەی قابیل ڕ□ تكرایەوە.

ئەمەش ئاگری ئێرەیی لە دڵی قابیلدا خۆش كردو نەیتوانی سەركەوتنی براكەی بە چاوی خۆی ببینێ ، ئەوەبوو لە كاتێكی بێ ئاگایی دا براكەی خۆی كوشت،

هەندێكی تر لە مێژوو نووسان دەڵێن كیشەی نێوان ئەو دوو برایە هەر تەنها قوربانی نەبووە، بەڵكو لەسەر مشتومڕی جێگرەوەی ئادەمی باوكیان بووە.

ئەو كولتوورە لەو ڕۆژەوە تا ئەمڕۆ بەردەوامی هەیەو بە چاوی خۆمان دەبینین كە چۆن ئێرەیی و تەماعكاری بۆ كورسی و دەسەڵات و موغرەیاتی سەرو سامان بەرچاوی نزیكترین كەسەكانت كوێر دەكەن، بۆ ئەوەی لەمرۆڤ بوون داماڵدرو□ ی ، ئەو مرۆڤە جوانەی خوا بێتە دڕندەیەكی هارو بڕسی، دوور لە باوەڕ، لەئینساف، لە ویژدان، لە ئەخلاق،..رۆژە قێزەوەنەكانی خۆی تۆمار بكات،

شكسپیر وێنەی سەردەمێك نیشان دەدات، كە زۆربەی پاشاكان بەهێز تاجی پاشایەتیان لەسەر دەنا، بە پیلانگێڕی كەسە نزیكەكانی خۆشیان بەڕیان لە ژێر پێ دەردەهێنان، بەڵام شكسپیر ئەوەش دەردەخا، كە ئەو خیانەتكارە دەست بەخوێنانە چۆن دواتر دەكەونە ژێر فشاری دەروونی و تارمایی غەدر لێكراوەكان ڕاوەدویان دەنێن و ئەو دەسەڵات و سەرو سامانە دەبێتە تەوقێك بە گەردنیان و تاشەبەردێك لەسەر دڵیان.

فەلسەفەی خیانەت لە تراژیدیاكانی شكسپیردا

تراژیدیاكانی شەكسپیر تەنها چیرۆكێكی سادە نین دەربارەی كوشتن یان خیانەت، بەڵكو ئاوێنەیەكمان نیشان دەدەن لەغە ریزە داپۆشراوەكانی مرۆڤ، كە چاوەڕوانی ئەوەیان لێ دەكرێت ، لەهەر لەحزەیەكدا بتەقێتەوە ،

چونكە لای شكسپیر خیانەت تەنها كردەیەكی تاكە كەسی نییە، بەڵكو هێزێكی تێكدەرە كە شیرازەی خێزان، دۆستایەتی، دەوڵەت و تەنانەت ڕۆحی تاكەكانیش هەڵدەوەشێنێتەوە.

خیانەتی بە چەندین فۆرم و شێواز نیشانداوە، لەوانە:

خیانەتی سیاسی:

ئەم جۆرە خیانەتە زۆر جاران پەیوەندی بە دەسەڵات و ململانێی لەسەر کورسی دەسەڵات یان پاراستنی دەسەڵاتەوە هەیە، بۆیە ئامادەن هاوڕێ و خێزان و تەنانەت وڵاتیش بفرۆشن.

خیانەتی ڕۆمانسی :

بریتییە لەخیانەتکاری نەوان هاوسەران یان ئەڤینداران ، یان خیانەتکردن لە نێوان ئەندامانی خێزاندا.

ئەم جۆرە خیانەتە دەبێتە هۆی تێکچوونی پەیوەندییە کەسیەکان و زۆر جاریش کارەساتێکی گەورەی لێ دەکەوێتەوە.

خیانەتی دۆستایەتی:

کاتێك دۆستێك ناپاکی لە هاوڕێیەکی نزیك، یان دۆستەکی دەکات، ئازارێکی زۆر قووڵ دروست دەکات، چونکە متمانە و وەفاداری لەناو دەچن.

خیانەت لە خود:

هەندێك جار، هەندێ کەس لەگەڵ ویژدانی خۆیاندا ناکۆکن و بڕیارێك دەدەن کە دژی بەها و بنەماکانی خۆیانە، ئەمەش وەك جۆرێك لە خیانەت لەخود دادەنرێت.

گرنگترین شانۆنامەکان و شیکردنەوەی پرسی خیانەت تیایاندا:

1. **هاملێت (Hamlet):**

هاملێت نموونەیەکی باڵای خیانەتی سیاسی، خێزانی و دۆستایەتییە.

خیانەتی (کلاودیەس) مامی هاملێت، کاتێ خیانەت لەبراکەی دەکات و دەیکوژێت، بۆ ئەوەی تەختی پادشایەتی و شاژن (گێرترود) بەدەست بهێنێت.

خیانەتی (گێرترود): دایکی هاملێت،کاتێ دوای کوژرانی باوکی هاملێت، زۆر بەخێرایی هاوسەرگیری لەگەڵ (کلاودیەس) دەکات.

خیانەتی (ڕۆزێنکرانتز و گیلدێنستێرن : هاوڕێ کۆنەکانی هاملێت، کە لەلایەن (کلاودیەس) ەوە بەکرێ گیراون بۆ سیخوڕی کردن بەسەر هاملێتەوە.

2. **ئۆتێلۆ**

(ئۆتێلۆ)) یەکێکە لە پڕ دراماتیکی ترین شانۆنامەکانی (شکسپیر) دەربارەی خیانەتی دۆستایەتی و خۆشەویستی، کە لەلایەن کاراکتەرەکانیدا ئەنجام دەدرێت .

خیانەتی یاگۆ :

یاگۆ، کەسایەتییەکی خراپ و بێویژدانە، بەپلانێکی ورد و ترسناك، متمانەی ئۆتێلۆ تێکدەشکێنێت و وای لێدەکات گومان لەدڵسۆزی و پاکی دێزدمۆنای هاوسەری بکات.
(یاگۆ) دژی ئۆتێلۆ و کاسیۆ و ڕۆدریگۆ خیانەت دەکات و هەموویان بەکاردەهێنێت بۆ گەیشتن بە ئامانجە شەیتانییەکانی.
خیانەتی دێزدمۆنا (بە هەڵە):
ئۆتێلۆ لەژێر کاریگەریی یاگۆدا، پێی وایە (دێزدمۆنا) خیانەتی لێکردووە و لەگەڵ (کاسیۆ)دا پەیوەندی هەیە، ئەم گومانە دەبێتە هۆی کوشتنی دێزدمۆنای بێتاوان و لەئەنجامیشدا خۆکوشتنی ئۆتێلۆ.
جولیەس سیزەر :
ئەم شانۆنامەیە بە تەواوی باس لەخیانەتی سیاسی دەکات، بە تایبەت لەلایەن ئەو هاوڕێ و سیناتۆرانەی (سیزەر) کە لەژێر پەردەی پاراستنی کۆماردا، پیلان بۆ کوشتنی دەگێڕن.
بڕوتس، نزیکترین هاوڕێی سیزەرە، لەسەر ئەو بنەمایەی گوایە باوەڕی بەپاراستنی کۆمارەوە هەیە، ترسی لەوەی هەیە سیزەر ببێتە دیکتاتۆر، بۆیە بەشداری لە پیلانی کوشتنی سیزەردا دەکات.
ئەمە خیانەتێکی ئایدیۆلۆژییە و بەهاى ئەخلاقیی (بڕوتس) دەخاتە ژێر پرسیارەوە.
بۆیە لە دیمەنی کوشتن□کەی سیزەردا، کاتێك بە چاوی خۆی چەقۆ بە دەستی بڕوتسی هاوڕی َی دەبینێ دەڵێت: تۆش، بڕوتس؟
ئەم دێڕە نیشانەی قووڵترین ئازار و بێ باوەڕِیی سیزەرە کاتێك لەلایەن نزیکترین هاوڕێیەوە خیانەتی لێدەکرێت.
خیانەتی (کاسیەس) و سیناتۆرەکان:
ئەوانی دیکە کە بەشداریان لە کوشتنی سیزەردا کرد، زیاتر لەبەر ئێرەیی و ترس لە دەسەڵاتی سیزەر بوو.
لەم شانۆنامەیەدا، خیانەت لە نێوان ئەندامانی خێزاندا گەیشتووەتە ترۆپك.
خیانەتی (گۆنێریل (و(ڕیگان) لە لیر پاشا :
کاتێ هەر دوو کچە گەورەکەی شا لیر، ناپاکی لەباوکیان دەکەن ، دوای ئەوەی هەموو سامان و دەسەڵاتی خۆی بەو دوو کچە دەبەخشێت ، کەچی ئەوان بێ نمەك بوون و هەموو بەها ئەخلاقیەکانیان کردە قوربانی تەماعکاری و سەرو سامان و دەسەڵات داری.
ئەوەتا کاتێ لیر پاشا لەلایەن (گۆنێریل) و (ڕیگان) ەوە لە

ماڵ دەردەکرێ لەژێر بارانێکی بە خوڕ و گەرەلوولێکی بە هێز
، لەد ەشتاي□کی چۆڵدا ڕوو بە ڕووی ئاسمان دەبێتەوە، بە
توڕەیی هاوار دەکات، دەی باکان دەی تا پێتان دەکرێ هەڵی
کەن ، گڵپە بسێنن، بتەقنەوە،
ئەی تاڨگ□و گەرەلوولەکان ، ئەوەندە ببارن ، تا تاوەرە
بەرزەکانیش نقۆم بکەن دەی،
ئەی بروسکە تۆقێنەرەکان ، ک□ل□□ س□ری منیش بسووتێنن، ئەو
جیهانە خڕەش تەخت کەن دەی
تیکی بشکێنن، هەموو ئەو تۆوانە تەفرو توونا کەن، کە مر□ڨی
بێ وەفایان لێ دروست دەبێت.
خیانەتی ئێدمەند لە (گڵۆستەر)ی باوکی و براکەی ، لە هەمان
نمایش، بۆ ئەوەی میرات و نازناوی خێزانەکە بەدەست بهه□نێت.

3. **ماکبێس**

لەم شانۆنامەیەدا، ماکبێس خیانەت لەخۆی و لە پادشاکەی و لە
وڵاتەکەی دەکات بۆ گەیشتن بە دەسەڵات.
خیانەتی ماکببس لە (دانکان :
مەکبەس، لەژێر کاریگەریی پێشبینیی ساحیرەکان و هاندانی
ژنەکەی (لەیدی ماکبێس)، دانکان پاشا دەکوژێت، کاتێ
میواندارییی کردبوو و متمانەی پێی هەبوو. ئەمە جۆرێکە
لەخیانەتی متمانە و وەفاداری.
پێ کوشتنی دانکان ماکبێس مۆنۆلۆگێکی بەناوبانگی هەیە
دەربارەی دڕندەیی تاوانەکەی و دڵەڕاوکێکەی: تۆ بڵێ ی ئەمە
خەنجەربێ کە من بەچاوی خۆم دەیبینم، ئەها ئەوە دەسک□یەتی
کا وەرە ناو دەستم وەرە، دەی با بیگرم.
ئەم دیمەنە سەرەتای داڕمانی ئەخلاقی ماکبێس و خیانەتە
خوێناوییەکەی نیشان دەدات.
دەرئەنجام
شکسپیر بە شێوەیەکی بێ وێنە، لایەنە تاریکەکانی سروشتی مر□ڨ
و ئەو وێرانکارییانەی کە خیانەت دەتوانێت دروستی بکات،
نیشان□داوە. لە ڕێگەی کارەکتەر□ ق□ووڵ و دیمەنە
دراماتیکییەکانەوە، وای لە خوێنەر و بینەر کردووە کە بە
وردی بیر لە واتای خیانەت و کاریگەرییەکانی بکاتەوە
شانۆنامەکانی شکسپیر هەمیشە وەك ئاوێنەیەك ماونەتەوە بۆ
ڕەنگدانەوەی هەموو ئەو ململانێ و لاوازییە مرۆییانەی کە تا
ئێستاش لە کۆمەڵگا و ژیانی تاکە کەسی و سیاسی مر□ڨایەتیدا
بوونیان هەیە.

کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان.. ڕەزا شوان

دەوڵەتی عوسمانی ئیمپریالیزمی ڕەگەزپەرست، مێژوویەکی ڕەش و خوێناوی پڕ لە تاوانی هەیە. بە دەیان ڕەشەکوژی و کۆمەڵکوژییان، لە گەلانی، ئەرمەنی، یۆنانی، کوردی، سووری، سعوودی، میسری و ئاشووری، کردوە. هەر لەبەر ئەوەی کە تورک نەبوون یان ئاینەکی تریان هەبوو. یان ملکەچی دەوڵەتی عوسمانیی داگیرکەر نەبوون و بەرگرییان لە مانەوەیان و لە ناسنامەی نەتەوەییان کرد. لەوانە: ژینۆسایدی ئەرمەنییەکان لە (٢٤/ نیسان/ ١٩١٥) دا، کە بە چەند ناوێک ناودەبرێت، بە (دۆزەخی ئەرمەنییەکان) و (قەسبخانەی ئەرمەنییەکان) و (تاوانی گەورە). کە سوپای نامەردی عوسمانییەکان، بە دڕندەترین شێوە زیاتر لە (ملیۆن و نیوێک) ئەرمەنییان کوشت. سەربازانی بێڕەوشت و نامەردی عوسمانییەکان، بە بەرچاوی مێرد و باوک و کوڕ و براوە، دەستدرێژیان دەکردە سەر کچان و ژنانی ئەرمەنی و لاقەیان دەکردن، تانەت لاقەی کچانی تەمەن نۆ ساڵانیشیان دەکرد. دواتر رووتیانیان دەکردنەوە و لە سێدارەیان دەدان، یا بە شمشێر سەریان دەپەڕاندن. لە دوایشدا هەموو پیاوەکان و کوڕەکانیان و تەنانەت منداڵانی کۆرپەشیان دەکوشت یان بە شمشێر لە ملیان دەدان. ئەم تاوانانەی عوسمانییەکان هەڵبەستراو نین، بەڵکو بە وێنە و بەڵگە و بە قسەی شایەتحاڵانی رزگاربووی ژینۆسایدی ئەرمەنییەکان تۆمارکراون.

لە ساڵی (١٩٢٣) دا، کە لەلایەن مستەفا کەمال (ئەتاتورک)ی گۆ□ بەگۆڕەوە کۆماری تورکیا راگەیاندرا. کەمالییە تۆرانییەکانیش کە میراتگری عوسمانییەکانن. نکوڵیان لە ناسنامەی کورد کرد و سیاسەتی تورکاندنیان جێبەجێ کرد. ناوی (کورد) و (کوردستان) و (زمانی کوردی) و (قسەکردن بە کوردی) و لەبەرکردنی (جلوبەرگی کوردی) و (گۆرانی و فۆلکلۆری) و (ناوی کوردی لە منداڵان) ی کوردییان، بە یاسا و بە فەرمی قەدەغەیان کرد و سزای بەندکردنیان بە

سەرپێچیکاران دانا. بۆ نموونە و بە پێکەنین، لە سەرەتای نەوەتەکانی سەدەی رابردوو، نووسەری ناسراوی شەهیدمان (موسا عەنتەر) لە باکووری کوردستان، رۆژێک لە بازاردا پۆلسی تورکیا دەیگرن. دەڵێت: بۆچی دەمگرن و تاوانم چییە؟! پۆلیسەکان دەڵێن: گومان لێتبوو، کە بە کوردی فیکەت لێدەدا!".
تا ساڵی (١٩٤٦) باری نائاسایی لە ناوچە کوردنشینەکاندا راگەیاندرا و لەژێر یاسای سەربازیدا مایەوە. قێزەوەنترین رەوشت و لووتکەی رەگەزپەرستییان ئەوەیە، کە لە دەستووری تورکیادا کوردیان بە (تورکی شاختانی) ناوبردووە و پەلەنیان کردووە.

بەڵام هەرگیز کورد چۆکی بۆ حکومەتەکانی تۆرانیی رەگەزپەرست دانەداوە و دانادات. سەرسەختانە و مەردانە بەرگریی لە بوون و لە ناسنامەی نەتەوەیی کردووە و دەکات. قوربانییەکی زۆر زۆری لەم پێناوەدا داوە. ئەستەمە دەست لە خەبات بۆ رزاگاری کوردستان هەڵبگرێن.
لە دوای سەرکوتکردنی (شۆڕشی دیاربەکر ـ ١٩٢٥ـ بە سەرکایەتی شێخ سەعیدی پیران)، دوای لە سێدارەدانی شێخ سەعید و کۆمەڵێک لە هاوەڵەکانی. سوپای تورکیا دەستیان بە گرتن و بە راگواستنەوەی زۆرەملێی کوردانی ناوچەکە کرد، بە پێی پەتی و بە سەری رووتی، بە برسێتی و توونێتی، بۆ رۆژئاوای تورکیا گوێزرانەوە. بەڵام بەشێکی زۆری کوردی خەڵکی ناوچەکە رەتیان کردەوە. کۆمەڵێک لە فەرماندە و شۆڕشگێڕان کە لە شۆڕشەکەی دیاربەکر بەشدارییان کرد. خۆیان بەدەستەوە نەدا. روویان لە ناوچە دوورەکان و لە چیای ئاگری کرد. بە نهێنی لەو شوێنانەدا مانەوە. تا شۆڕشی ئاگری (ئارارات) دەستپێکرد، چوونە پاڵ شۆڕش. ئەم شۆڕشە لە ساڵی (١٩٢٧ـ بۆ ـ ١٩٣٠) بە فەرماندەی ژەنەراڵ (ئیحسان نوری پاشا) درێژەی هەبوو. (کۆماری سەربەخۆی کورد) یان دامەزراند، کە پایتەختەکەی شارۆچکەی (بایەزید) بوو. لە نزیکی چیای ئارارات. ئاڵای کوردستانیشیان لەسەر لووتکەی ئارارات هەڵکرد. ئەحسان نوری، بە سەرۆک کۆمار هەڵبژێردرا. لەم شۆڕشەدا نوێنەرانی هەموو کوردستان بەشدارییان تێیدا کرد. زەبرێکی باشیان لە سوپای تورکیا لە ناوچەکەدا دا. کەواتە پرسی کورد لە تورکیادا، بە زیاتر لە سەد ساڵ بەر لە ئەمڕۆ دەگەڕێتەوە. پرسی کورد، پرسی گەلێکی ماف زەوتکراو و نیشتمان داگیرکراوە.

لە مانگی حوزەیرانی (١٩٣٠) دا، ئەنجوومەنی وەزیرانی تورکیا، بە سەرۆکایەتی (عیسمەت ئینۆنۆ) سەرۆکوەزیرانی تورکیا. بڕیاری ژمارە (٨٦٩٢) یان دەرکرد. ئەم بڕیارە بە هەمو شێوەیەک ڕەوایی و ڕەگەز بە کوشتنی هەر کوردێک داوە. بە کوشتنی کوردیش، هیچ کوردکوژێک تاوانبار ناکرێت. ئەمە دەقی بڕیارەکەیە:

“کوشتنی کورد یان ئەنجامدانی هەر کردەوەیەک بەرامبەر بە تاک یان بە کۆمەڵ لە ماوەی (٢٠/ حوزەیران/ ١٩٣٠ – تا – ١٠/ کانوونی دووەم/ ١٩٣٠)، لە لایەن نوێنەرانی دەوڵەت و میلیشیاکان، یان هەرکەسێکی مەدەنی لە کاتی بەدواداچوون و سەرکوتکردنی یاخیبوونی ئارارات، بە تاوان هەژمار ناکرێت”.

تورکیا سوپایەکی زەبەلاحی ئامادەکرد، کە دوو هێندەی ئەو سوپایە بو کە هێرشی کردە سەر یەنەان. بریتی بو لە فەیلەقی (٧ و ٩) بە فەرماندەی لیوا (ساڵح ئەمەرتاک). ناوی ئەم ئۆپەراسیۆنەیان نا “پاککردنەوە”. مەخابین کە بە دەیان خۆفرۆش و جاش و چاوساغ و کڵاوسووری کورد، ڕۆڵێکی ناپاکی گەورەیان هەبوو. ڕێنیشاندەری سوپای تورکیا بوون. بێجگە لە تانک و تۆپ (٨٠) فڕۆکەی جەنگیش،

بە ڕۆژ و بە شەو، بە بۆمبی سوتێنەر و ژەهراوی چیای ئاگری و گوندەکانیان ناوچەکەیان بە چڕی بۆردومان دەکرد. بە سەدان کوردی سڤیلیان شەهیدکرد.

ئەتاتورک و حەمەڕەزا شای گەڵبەگەڵەی شای ئێران، لە سەر گەڕینەوەی بەشێک لە چیای ئارارات و خاکی وانی کوردستانی ڕێکەوتن. سوپای ئێرانیش چووە پاڵ سوپای تورکیا و پشتەوەیان لە شەرڤانان گرت. یەکێتی سۆڤیەتیش پاڵپشتی و هاوکاریی خۆی بە سوپای تورکیا دەربڕی. دۆشکە و شەستیری بۆیان نارد و دڵنیاشی کردنەوە کە چەکی دۆشکەیان بۆ دابین دەکەن. فڕۆکەکانی بەریتانیاش بەشداریان لە بۆردمانکردنی ناوچە کوردییەکاندا کرد.

ئۆپەراسیۆنی پاککردنەوە، پێش وەرزی دروێنە، لە هەفتەی کۆتایی مانگی حوزەیرانی ١٩٣٠ دەستیپێکرد. لە زۆر سەرچاوەدا، لە ٨ی تەمووزی ١٩٣٠ دەستیپێکردوە. هەر کوردێکیان بدیایە، یەکسەر دەیانکوشت. هەموو گوندەکانی ناوچەکەیان تاڵانکردن و سووتاندیانن. ئاگریان لە دەخڵودان و لە دارستان بەردا. سوپای تورکیا لە کوردستانی باکووردا، سیاسەتی زەویی سووتماکیان جێبەجێ کرد.

دوای چەندین هێرش، کە بە دەیان سەربازیان لێکوژرا، بە هۆی

هێزی نابەرامبەری و نەمانی فیشەک و ناپاکیی هەندێک لە کوردان، کە چوونە پاڵ دەوڵەتی تورکیا. شۆڕشی ئاگری سەرکوتکرا. (٢٤) لە سەرکردەکانی شۆڕشیان لە سێدارە دان.
بەڵام سوپای دڕندەی تورکیا، بە دامرکاندنی شۆڕشی ئاگری و بە کۆنترۆڵکردنی دوخەکەوە نەوەستان. ئۆپەراسیۆنێکی سەرتاسەری پاکتاوی ڕەگەزیی بەرامبەر بە گەلی کوردمان لە باکووری کوردستان دەستپێکرد، بە تایبەتیش لە ناوچەی (سەرحەد) کە هەریەک لە پارێزگاکانی وان و ئاگری و موش و بینگۆل و قارس و ئەرزەرومی لەخۆگرتووە، ببوە گۆڕەپانی ڕەشەکوژی و کۆمەڵکوژیی کورد. زیاتر لە (٨٠٠٠) گوندی ناوچەکەیان تاڵان کرد و خانووەکانیان سووتاندن. ژمارەیەکی زۆری ژن و منداڵ و پیر و پەککەوتەیان، لەناو خانووەکانیاندا سوتاندیانن. زیاتر لە (١٠) هەزار کەسیان کوشت. (١٥٠٠) منداڵ و ژنی کوردیان، لە چاڵێکدا بەستنەوە و ئاگریان تێبەردان و سوتاندیانن. بە سەدان منداڵ و ژنیان هەڵدانە ناو روبارەکان و خنکان، بە دەیان ژن و منداڵیان لەسەر چیاکانەوە هەڵیان دانە خوارێ و مردن. دەستدرێژیان بە سەر کچان و ژنان کرد. زۆرێک لە کچان و ژنان لە سەربانی خانووەکانیانەوە یان لەسەر گرد و چیاکانەوە، لە ترسی دەستدرێژی سەربازانی تورکیا خۆیان هەڵدایە خوارەوە و شەهیدبوون. پیاوەکانیشیان بەستن بەیەکەوە و گوللەبارانیان کردن. بە زیندوویش پێستی سەری کۆمەڵێک لاوی کوردیان کەوڵ کرد. بکوژی کورد (ئەحمەد دەروێش ئالبای) کە فەرماندەیەکی سوپای تورکیا بوو، وتی: "نرخی فیشەک زۆرە، ژن و منداڵەکانیان بە فیشەک مەکوژن، بەڵکو بە قوناغی چەکەکانتان بیانکوژن یان بە قەمەی چەکەکانتان سکیان هەڵدڕن".

کۆمەڵکوژیی دۆڵەی زیلان:
(دۆڵەی زیلان) کە دواتر کورد ناوی لێنا (دۆڵەی خوێن) دەکەوێتە نێوان چیاکانی ئارارات و تەندورەک، لە باکووری شاری (ئەرتیش) ی سەر بە پارێزگای وان لە باکووری کوردستان. دۆڵەی جوانی زیلان (٢٠) کیلۆمەتر، لە شاری وانەوە دوورە. هاوینەهەواری دۆڵەی زیلان، بەهەشتێکە بە دانیشتوانی ناوچەکە. سێ رووباری قەشەنگ و جوان دەژێنەوە ناو رووباری زیلان.
دوای ئەوەی کە بەشێکی زۆر لە خێزانە کوردەکانی ناوچەکە، لە ژن و

منداڵ و لاو و پیر، دوای ئەوەی کە ماڵەکانیان تاڵان کرا و گوندەکانیان سووتێندران و گەمارۆی ئابووری خرایە سەر ناوچەکەیان. لە ترسی بەردومانی فڕۆکە و تۆپاران و لە ترسی دەستدرێژی و گرتن و ڕەشەکوژی، ڕوویان لە ناوچەی ئەرتیش لە کەناری باکووری دەریاچەی وان ــ گەورەترین دەریاچەی کوردستان ــ و لە دۆڵی زیلان کرد.
بەڵام ناوچەکە بە هەزاران سەرباز و میلیشا گەمارۆ درابوو، ببوو بە ناوچەیەکی داخراوی سەربازی و هەموو ڕێگاکان و دەروازەکانی هاتنەژوورەوە و دەرچوون گیرابوون، لە کورد قەدەغەکرابوون. وەک دەڵێن"ماڵ لە خاوەن ماڵ حەرام کرابوو".

ئێران و عێراق و سووریاش، هاوکاری تورکیایان کرد. بەشێک لە شەرڤانان، لە دوای شکستهێنانی شۆڕشی ئاگری، ڕوویان لەو شوێنانەی کوردستان کرد. بەڵام ئەو سێ دەوڵەتە گرتیانیان و ڕادەستی تورکیایان کردن. هەموویانیان لە سێدارە دان.
لە ڕۆژی (١٣/ تەمووزی/١٩٣٠) دا، سوپای دڕندەی تورکیا، ئەو خێزانە بێدەرتان و سڤیلانەی کە ڕوویان لەو ناوچەیە و لە دۆڵی زیلان کردبوون. گەمارۆیان دان و هەموویانیان گرتن. بە هەزاران منداڵ و ژن و لاو و بەساڵاچوانی کوردیان، هەڵدانە ناو ئاوی ڕووباری دۆڵی زیلان. ئێنجا لە هەموو لایەکەوە بە بۆمب و بە دۆشکە و شەستیر گوللەبارانیان کردن. هاواری ژنان و زیڕەی منداڵان دەگەیشتنە عەرشی ئاسمان. کەسیان لێدەرنەچوو، هەموویان شەهیدبوون. ئاوی ڕووباری دۆڵی زیلان و چەم و کانی و جۆگەلەکانی پڕبوون لە خوێن و بە بەخوێنی ئەو شەهیدە بێتاوانانە سوور ببوون. (دۆڵی زیلان) بوو بە (دۆڵی خوێن).
(٢٢٠) گوندی دۆڵی زیلانیان سووتاند، خێزانێکی زۆریان لەناو خانووەکانیان سووتاندن. ماڵ و مەڕ و ماڵاتیشیان بە تاڵانی بردن.
(عوسمان ئیلیری) شایەتحاڵێکی رزگاربووی کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان، دەڵێت: "سەربازەکانیان لەنێوان خۆیاندا، گرەویان لەسەر رەگەزی کۆرپەلەی لەدایک نەبووی ناو سکی ــ ژنی دوگیان ــ دەکرد، سکی دایکیان هەڵدەدڕی تەنها بۆ ئەوەی بزانن کوڕە یا کچە".
(کاکیل ئەردەم) کە لە ساڵی (٢٠٠٧) دا، تەمەنی (٩٤) ساڵ بوو، یەکێکی ترە لە شایەتحاڵە زیندووەکانی کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان، کە لەناو تەرمی کوژراوەکاندا خۆی درێژکردبوو و رزگاری بوو، بە دوو ڕۆژنامەنووسی تورکی گێڕایەوە و وتی:"سی و پێنج کەس

لە کەسوکاری کوژران. سەربازەکان سکی ژنێکی دووگیانیان هەڵدڕی. لەبەردەم چاویدا بە زیندووی، پێستی سەری سێ کەسیان لێکردەوە. دوو براشی لەسێیاندان تا مردن". ئەو دوو ڕۆژنامەنووسە تورکەی کە دیمانەیان لەگەڵ کاکیل کرد، بە بڕیاری دادگای تورکیا، هەریەکەیان شەش مانگ بەندکران.

لە گوندی (گەرماوا ئەدمان) یشدا، کە گوندێکی دۆڵی زیلانە، سەربازانی بەڕەوشتی تورک ویستیان دەستدرێژی بکەنە سەر ژنێکی کورد. بەڵام خەڵکی گوندەکە، بە هەموویانەوە پەلاماری سەربازەکانیان دا و بە دەیان سەربازیان کوشت. خەڵکی گوندەکەش ئاوارە بوون. تاوانی وا لە کوێی جیهاندا روویان داوە؟ ئەمەیە راستیی بەڕەوشتی و نامەردی، قارداشی تورکی موسوڵمان.
(نەلسەن ماندێلا) دەڵێت"گەر دەتەوێت تورک بناسیت بە یەک ڕۆژ ببە بە کورد".
ڕۆژنامەی (جمهوریەت) کە سەربە رژێمی تورکیایە، لە (١٣/ تەمووز/١٩٣٠) دا، شانازی بە کۆمەڵکوژییەکەی دۆڵی زیلانی کرد، بە ناونیشانێکی گەورە، باس لەم تاوانەی سوپای تورکیا دەکات، نووسیبوی:"ئۆپەراسیۆنی پاککردنەوە دەستیپێکردوە، هەموو ئەو کەسانەی لە دۆڵی زیلان بوون لەناوچوون و کەسیان رزگاری نەبووە".
بە گوتەی پێیامنێرەکەیان (١٥) هەزار کەس کوژراون و رووباری زیلان تا لێواری پڕبووە لە تەرمی کورد.
بەرپرسێکی حکومەتی تورکیا بە فەرمی راگەیاند، کە ژمارەی کوژراوانی دۆڵی زیلان گەیشتوونەتە (٤٧) هەزار کەس. بەڵام مێژوونووسان و شایەتحاڵەکان پێیانوایە کە ژمارەی کۆمەڵکوژییەکەی دۆڵی زیلان، زیاتر لە (٨٠) هەزار کەسە.
بە هەزاران کوردی گوندنشین و شارچکەکانی ناوچەی سەرحەدیان، بە زۆرەملێ رایانگواستنەوە بۆ ڕۆژئاوای تورکیا. تا ئەمڕۆش سیاسەتی تورکاندنی کورد و گۆڕینی دیموگرافیای ناوچە کوردستانییەکان درێژەی هەیە.
کۆمەڵکوژیی زیلان، یەکێکە لە نموونە هەرە قێزەونەکانی سیاسەتی سیستماتیکی لەناوبردن و ئینکاری دژی گەلی کوردمان.
هەڵمەتێک بوو بۆ قڕکردنی تەواوی گەلی کورد ئەنجامدرا. یەکێکە لە کۆمەڵکوژییە سامناک و دڕندەکان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا. ئەم تاوان و تراژیدییە بێوێنەیە، بە بەرچاوی جیهانەوە ئەنجامدرا، بە داخەوە هیچ وڵاتێک سەرکۆنەی ئەم تاوانەیان نەکرد. وەزاراتی دەرەوەی بەریتانیا بە سەرکەوتنی گەورەی سوپای تورکیای ناوی

برد.
حکومەتی تورکیا لە ساڵی (١٩٣٠ـ هەتا ـ ١٩٥٣) ناوچەی دۆڵی زیلانی لە کوردان قەدەغەکرد. تا ئەمڕۆش رێگە بە لێکۆڵینەوە نادات کە لەسەر کۆمەڵکوژی دۆڵی زیلان بکرێت و تاوانەکانی ئاشکرابکرێن. حکومەتی تورکیا، نە دان بە ژینۆسایدی ئەرمەنییەکان و نە دان بە کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلاندا نانێت.
بەڵام ئەم دوو تاوانە تاهەتایە، دوو پەڵەی رەشی قێزەوەن بە ناوچەوانی تۆرانییە رەگەزپەرستەکانەوە. گەرچی هەموو ناوچەوانیان پەڵەی رەش و قێزەوەن.
لە ساڵی (١٩٨٠) دا، حکومەتی تورکیا، ئەو کەسانەی کە لە ئەفغانستان و لە قیرغیزستانەوە هێنابوویان، جگە لەوەی کەمپینێکی گەورەی لە دۆڵی زیلان بۆیان دروستکرد و بەشێکی زۆریشیانی لە گوندەکانی دۆڵی زیلان نیشتەجێیانی کرد. زەوی و زاری کوردی بە سەریاندا دابەشکرد، مانگا و مەڕ و بزن و تراکتۆری دانێ بۆ ئەوەی بە هەمیشەیی لەوێدا بمێننەوە. تا ئەمڕۆش ئەم نامۆیانە لەوێدا ماونەتەوە. تورکیا هەر لە دۆڵی زیلاندا، وێستگەی کارەبا و چەند کارگەیەکی دروستکرد، بە مەبەستی ونکردنی گۆڕە بە کۆمەڵەکانی کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان.
لە ساڵی (١٩٩٢) دا، بەربەستی (کەجەبەرە) یان لەسەر رووباری زیلان لە شاری ئەرتیش دروستکرد. بەشێکی زۆری گۆڕەکانی دۆڵی زیلان، ژێر ئاو کەوتن. مەبەستی تورکیاش، پەردەپۆشکردنی تاوانی کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلانە.
لە ئێستادا فیلمێکی دیکۆمێنتاری بە کوردی بەرهەمهێنراوە بە ناوی (دۆڵی خوێن)
کە لە بەرهەمهێنانی (سەعادە ئەڕغنە) یە. کە باس لە کۆمەڵکوژیی زیلان دەکات.
سوپای دڕندەی تورکیا بە کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان، دەستیان لە تاوانەکانی دژ بە کورد هەڵنەگرت، چەندین کۆمەڵکوژیی تریان ئەنجام دا. گەورەترینیان رەشەکوژی و (کۆمەڵکوژیی دەرسیم) ە.

دوای شکستیهێنانی (شۆڕشی دەرسیم)، لە ساڵی (١٩٣٦ـ ١٩٣٧) بە رابەرێتی (سەید رەزای دەرسیم) سوپای تورکیای رەگەزپەرست ، بە تۆپباران و بۆردومانی فڕۆکەی جەنگی، کۆمەڵکوژی و رەشەکوژییەکی تریان لە گەلی کوردمان کرد. کە بە (قەسابخانەی دەریسیم) ناودەبرێت. سەرجەم زیاتر لە (٩٠) هەزار منداڵ و ژن و لاو و پیاوانی بێتاوانی کوردیان کوشت. کوردکوشتنیان بە ڕەوا دەزانی. بە هەزاران دۆنم دار و دارستانیان سووتاند، بە

سەدان گوندی کوردیان تاڵانکرد و وێرانیان کردن. بەڵام تورکیا تەنها دانی بە کوشتنی (٣٠) هەزار کوردا لە دەرسیم دا ناوە. تورکیا ناوی شاری (دەرسیم) یشی گۆڕی بە (تونجەلی). بەڵام کورد هەر بە دەرسیم ناوی دەبات. دەرسیم هەمای راپەڕین و بەرگرییە.

پێشتر نوسینێکم دەربارەی شۆڕشی دەرسیم نوسی و بڵاومکردەوە. بۆێە لەم نوسینەمدا، درێژە بە کۆمەڵکوژیی دەرسیم نادەم. تەنها ئاماژەم پێیدا.

هەرگیز برینەکانی کۆمەڵکوژیی دۆڵی زیلان و قەسبخانەکەی دەرسیم و کیمیابارانی هەڵەبجە و شوێنەکانی تر و زیندەبەچاڵکردنی (١٨٢) هەزارکورد لە شاڵاوەکانی ئەنفالی بەدناو و کوشتنی (٨) هەزار بارزانی و (١٠) هەزار لاوی فەیلی کورد، کە بە زۆری لە حەوزی تیزابدا تواندیانەوە. کۆمەڵکوژیی خوشک و برایانی ئێزیدیمان لە شەنگال، کە زیاتر لە (٥٠٠٠) هەزار ئێزیدی شەهید کران، زۆربەیان منداڵ و ژنانن. لە سێدارەدانی بە دەیان لاوی کوڕ و کچی کوردمان لە رۆژهەڵاتی کوردستان، لەلایەن کۆماری پەت و سیدارەی ئیسلامییەوە. شەهیدکردنی بە دەیان منداڵ و ژنی سڤیلی کوردمان لە رۆژئاوای کوردستان، بە بۆمبی فسفۆری و بە بۆمبی بۆڵییەوە، لەلایەن تورکیای رەگەزپەرستەوە. ئێستە کە بتوانین، ئەم تاوانانە و بە دەیان تاوانی تری داگیرکەرانی کوردستان لە یادبکەین. برینە بە سوێیەکانی ئەم تاوانە قێزەوەنانە، نە ساڕێژدەبن و نە لە بیرمان دەچنەوە.

(*) : تا رادەیەک سوودم لە چەندین ماڵپەڕەی ئینگلیزی و کوردی وەرگرتووە.
دوبەی: ٢٠٢٦